

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ

ВЕСТНИК ОШКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

BULLETIN OF OSH STATE UNIVERSITY

ISSN: 1694-7452 e-ISSN: 1694-8610

№3/2024, 138-144

ФИЛОЛОГИЯ

УДК:

DOI: [10.52754/16948610_2024_3_12](https://doi.org/10.52754/16948610_2024_3_12)

**АНГЛИС ТИЛИНИН АМЕРИКАЛЫК ВАРИАНТЫН ЭЛ АРАЛЫК
МАМИЛЕЛЕРДИН КАРАЖАТЫ КАТАРЫ КОЛДОНУУ**

**МЕЖДУНАРОДНАЯ ВЕРСИЯ АМЕРИКАНСКОГО АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА
ИСПОЛЬЗОВАТЬ КАК СРЕДСТВО ОБЩЕНИЯ**

**AN INTERNATIONAL VERSION OF THE AMERICAN ENGLISH LANGUAGE USE AS A
MEANS OF COMMUNICATION**

Сейитбекова Сурмакан Сейитбековна

Сейитбекова Сурмакан Сейитбековна

Seyitbekova Surmakan Seyitbekovna

ф.и.к., Ош мамлекеттик университети

к.ф.н., Ошский государственный университет

Candidate of Philological Sciences, Osh State University

happyrichsurmakan1955@mail.ru

АНГЛИС ТИЛИНИН АМЕРИКАЛЫК ВАРИАНТЫН ЭЛ АРАЛЫК МАМИЛЕЛЕРДИН КАРАЖАТЫ КАТАРЫ КОЛДОНУУ

Аннотация

Бул макала көптөгөн публикацияларга, талкууларга жана талаш-тартыштарга карабастан англис тилинин америкалык вариантынын эл аралык мамилелердеги орду азыркыга чейин толук аныктала электиги берилген. Лингвopsихологдор англис тилин америкалык жана англиялык деп эки вариантка бөлүп кароо менен гана чектелбестен америкалыктар менен англиялыктардын да айырмачылыктарына өз-өзүнчө баа беришет, түрдүү өзгөчөлүктөрүн аныктоого аракет жасашат. Англис тилинин эл аралык мамиле-катыштардын каражаты экендигинде эч кандай талаш жок. Англис тили эне тили болгондордун лингвисттик элитага айланышы жана алар бул тилди жеке кызыкчылыктары үчүн пайдаланып, башка элдердин жана тилдердин үстүнөн үстөмдүк жүргүзүүгө умтулуу коркунучу бар. Ал тургай, азыркы учурда эле эл аралык мамилелердин каражаты болуу менен англис тили улуттук өз алдынчалыгын жана өзгөчөлүктөрүн жоготуп, “базалык англис тили” касиетине ээ боло баштады.

Ачкыч сөздөр: талкуу, вариант, үстөмдүк, тил, улут, мамлекет.

МЕЖДУНАРОДНАЯ ВЕРСИЯ АМЕРИКАНСКОГО АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА ИСПОЛЬЗОВАТЬ КАК СРЕДСТВО ОБЩЕНИЯ

AN INTERNATIONAL VERSION OF THE AMERICAN ENGLISH LANGUAGE USE AS A MEANS OF COMMUNICATION

Аннотация

В данной статье представлен тот факт, что, несмотря на множество публикаций и дискуссий, место американского варианта английского языка в международных отношениях до сих пор до конца не определено. Психологи-лингвисты не только делят английский язык на два варианта — американский и английский, но и оценивают различия между американцами и английскими по отдельности, пытаются выявить разные особенности. Нет сомнений в том, что английский язык является средством международных отношений. Существует опасность того, что носители английского языка станут языковой элитой, будут использовать этот язык в своих интересах и стремиться к доминированию над другими народами и языками. Уже сейчас, будучи средством международных отношений, английский язык утратил свою национальную самостоятельность и особенности и начал приобретать свойство «базового английского языка».

Abstract

This article presents the fact that, despite many publications, discussions and debates, the place of the American version of the English language in international relations has not yet been fully determined. Linguistic psychologists not only divide the English language into two variants, American and English, but also evaluate the differences between Americans and English separately, and try to identify different features. There is no doubt that English is the medium of international relations. There is a danger that native speakers of English will become a linguistic elite, and they will use this language for their own interests and seek to dominate other peoples and languages. Even now, being a means of international relations, the English language has lost its national independence and characteristics, and has begun to acquire the property of "basic English language".

Ключевые слова: дебаты, вариант, доминирование, язык, нация, государство.

Keywords: discussion, option, dominance, language, nation, state.

Киришүү

Көптөгөн публикацияларга, талкууларга жана талаш-тартыштарга карабастан англис тилинин америкалык вариантынын эл аралык мамилелердеги орду азыркыга чейин толук аныктала элек. Лингвopsихологдор англис тилин америкалык жана англиялык деп эки вариантка бөлүп кароо менен гана чектелбестен америкалыктар менен англиялыктардын да айырмачылыктарына өз-өзүнчө баа беришет, түрдүү өзгөчөлүктөрүн аныктоого аракет жасашат. Башка аймактык өзгөчөлүктөргө көңүл деле бурулбайт, себеби Австралия, Жаңы Зеландия, Түштүк Африка жана башка англис тилинде сүйлөгөн мамлекеттер менен болгон байланыш-катыш дээрлик жок. Мектептерде, кесиптик орто билим берүүчү окуу жайларында жана жогорку окуу жайларында британиялык жана америкалык маданияттардын, англис тилинин америкалык жана англиялык варианттарынын өзгөчөлүктөрү ачык ажыратылып окулбайт. Негизги көңүл эл аралык мамилелердин тили болгон “базалык англис тилине” (basic English) бурулат. Демек, бул учурда каалайбызбы, каалабайбызбы англис тилинде сүйлөгөн мамлекеттердин (Австралия, Канада, Жаңы Зеландия, Түштүк Африка ж.б.) тилдик-улуттук-спецификалык өзгөчөлүктөрүнө көңүл бурулбай калат. Бирок да, эл аралык социомаданий байланыштар тууралуу сөз болгондо мамлекеттердин тилдик-маданий өзгөчөлүктөрү тууралуу сөз кылбай коюуга болбойт [Abdirashit, Abakulov, 2019].

Британдык-америкалык, америкалык-британдык сөздүктөрдү, англиялыктар үчүн Америка Кошмо Штаттары же америкалыктар үчүн Улуу Британия жөнүндөгү энциклопедияларды карап отуруп англис тилинде сүйлөгөндөр бул тилди америкалык жана англиялык деп эки вариантка туура эле бөлгөндүгүнө (англис тилинде сүйлөгөндөр гана эмес бул тил менен тааныш болгон бардык лингвисттер ушундай ойдо) даана күбө болобуз. Бул жерде белгилүү лингвист Д.Кристалдын бири-бирин түшүнө билүүнү улуттук окшоштук деп түшүнүүгө болбойт деген сөзүн эстей кетүү ашыкчалык кылбайт. Албетте, тилдин түпкү жалпылыгы британиялыктар менен америкалыктардын жакындашуусун шарттайт, бирок да түрдүү тарыхый өзгөчөлүктөрдүн натыйжасында пайда болгон айырмачылыктар арбын жана алар ЭМКга анализ жасоодо эске алынууга тийиш. Америка Кошмо Штаттарынан Европага болобу, Азия мамлекеттерине болобу же Англиянын өзүнө болобу келгендердин англичаниндердин англис тилин толук түшүнө албай абдан кыйналдым дегендерин да уга калып жүрөбүз. Демек, ошол эле учурда америкалыктар менен байланыш-катыш жасоодо биздин педагогикада артыкчылык берилген англис тилинин британдык варианты кошумча тоскоолдуктарды жаратышы толук мүмкүн. Британдык жана америкалык маданият англис тилинде сүйлөгөн жалпы мамлекеттердин ири топтому жана ал өз кезегинде евроамерикалык цивилизациянын да курамына кирип кетет жана ал тургай, Германия, Франция сыяктуу ири жана кубаттуу мамлекеттер да АКШ менен Англиянын көзүн карап турат.

Англис тилин америкалык жана англиялык деп эки вариантка бөлүп кароо канчалык деңгээлде туура? Кайсыл мамлекеттин, улуттун өкүлү болбосун көпчүлүк учурда башка мамлекеттин жараны менен кандай тилде сүйлөшүү маанилүү эмес, эң негизгиси бири-бирибизди түшүнсөк болду деген ойду карманышат. Дал ушул бири-бирин туура түшүнүү, бири-бирине туура мамиле жасоо биринчи планга коюлууга тийиш. Көпчүлүк учурларда мен тилди жакшы билемин же тилдик айырмачылыктар мен үчүн маанилүү эмес деген адамдар да эл аралык мамилелерге даяр эмес болуп чыгат, ал үчүн саясий жактан такшалуу, ал мамлекеттин тарыхый, саясий-экономикалык өзгөчөлүктөрүн, ички жана сырткы

кызыкчылыктарын, улуттук менталитетти, керек болсо, коммуникатынын ар кандай адамдык өзгөчөлүктөрүн ж.б. мыкты билүү зарыл.

Англис тилинде сүйлөгөндөрдүн маданий-тилдик сабаттуулугу бул тилдин тигил же бул артыкчылыктарынан эмес, жалпы адамзатка тиешелүү универсалдык билимдердин жана “трансулуттук маданий сабаттуулуктун” топтомдорунан калыптанат [Hirshh 1988:75]. А. Д. Швейцердин көз карашы боюнча англис тилинин америкалык жана англиялык варианттары өз ара айкалышкан микросистемалар [Швейцер 1971:22]. Британиялыктар менен америкалыктардын маданий сабаттуулугунун көлөмүнүн катышын жана өз ара байланыштарын да ушул эле критерий менен кароого болот.

Физиктердин, математиктердин, биологдордун кесиптик байланыштарында жана эл аралык уюмдардын иштеринде да basic English колдонулат. Бирок да, башка улуттун жана тилдин тереңдиктерине кирүүдө ал тилдин бардык нормаларын сактоо талап кылынат.

Англис тилинин эл аралык мамиле-катыштардын каражаты экендигинде эч кандай талаш жок. Ар түрдүү маалыматтар боюнча азыркы күндө 330 миллиондон 450 миллионго чейинки адам бул тилди эне тили катары эсептейт, 235-350 млн. адам экинчи (мамлекеттик) тил катары колдоно. 1,2 миллиарддан 1,5 миллиардга чейинки адам, башкача айтканда, дүйнө калкынын төрттөн бир бөлүгү англис тилинде өз оюн билдире алат деген да пикирлер бар. Англис тили жумушчу тил катары 85% эл аралык уюмдарда колдонулат жана бул тилде 88% илимий адабияттар басмадан чыгарылат, дүйнө элдеринин жазуучулары өздөрүнүн чыгармаларынын англис тилине которулуп басмадан чыгышын каалашат. Англис тили, ошондой эле, Интернет мейкиндигинде, реклама-жарнактарда, массалык маалымат каражаттарында, эл аралык туризмде жана билим берүүдө да приоритеттүү болуп эсептелет.

Англис тилинин дүйнөгө тарашы боюнча сөз кылуу менен экономикалык жана саясий критерийлерге байланыштуу, негизинен, сөз англис тилинин америкалык варианты тууралуу сөз болуп жаткандыгын четке кагууга мүмкүн эмес. АКШнын экономикалык жана аскердик жактан күчтүү өнүгүп жаткандыгына байланыштуу англис тилинин америкалык варианты жаңы идеялардын таралышынын каражатына айланууда, керек болсо, дүйнөдө бул тилди үйрөнүүнүн зарылчылыгы да пайда болууда.

Жогоруда айтылгандардан улам, англис тилинин дүйнөлүк деңгээлде глобалдык тилге айлангандыгы боюнча улам ар түрдүү пикирлер айтылууда. Кристалдын ою боюнча англис тилинин артыкчылыктары төмөнкүдөй:

- Америка Кошмо Штаттарынын, Ирландиянын, Австралиянын, Канаданын, Жаңы Зеландиянын, Түштүк Африканын, Кариб бассейнинин айрым мамлекеттеринин көпчүлүк жашоочуларынын эне тили болуп эсептелет;
- 70тен ашык мамлекетте расмий (официалдуу) тил катары колдонулат;
- 200дөн ашык мамлекеттин мектептеринде, орто жана жогорку окуу жайларында чет тили катары окутулат.

Кристалдын англис тилинин глобалдык тил катары колдонулушу маалымат алмашуу боюнча дүйнө элдеринин ортосунда кеңири мүмкүнчүлүктөрдү ачат деп айтканына кошулбай коюуга мүмкүн эмес. Ошол эле учурда бул изилдөөчү глобалдык тилдин пайда болушунун төмөнкүдөй терс жактарын да белгилеп өтөт:

- 1) англис тили эне тили болгондордун лингвисттик элитага айланышы жана алар бул тилди жеке кызыкчылыктары үчүн пайдаланып, башка элдердин жана тилдердин үстүнөн үстөмдүк жүргүзүүгө умтулуу коркунучтары;
- 2) англис тилинен башка чет тилдерин үйрөнүүгө болгон кызыгуунун жоголушу (бул көрүнүш биздин республикабызда даана байкала баштады);
- 3) чакан тилдердин биротоло жок болуп кетүү коркунучтары [Crystal 1997:12-17].

Кристалдын эң акыркы белгилеп өткөн пункту өтө кооптуу болуп эсептелет, эзелтеден жашап келген тилдин башка тилдин таасири менен жок болуп кетиши чоң трагедия, тил менен кошо улут да жок болуп кетпейт деп ким кепилдик бере алат.

Азыркы учурда Европа мамлекеттеринин америкалаштырылуусу активдүү жүрүүдө, муну болсо Россия баш болгон көпчүлүк КМШ мамлекеттери, ШОСтун мүчө өлкөлөрү, ЕврАзЭС негативдүү түрдө кабыл алып жаткандыгы айныгыс чындык.

Жогоруда аталып өткөн саясий-экономикалык процесстер, албетте, дүйнөдөгү тилдерге да өз таасирин тийгизет. Айрым улуттардын өкүлдөрү үчүн англис тили прогрессивдүүлүктүн, престиждин, элитардуулуктун, жакшы жашоонун, техникалык прогресстин жана ийгиликтердин белгиси катары сезилет. Дж. Стайнер белгилегендей, англис тили каалайбызбы, каалабайбызбы өз таасири менен башка тилдердин табигый тазалыгын бузат. Буга байланыштуу да Танзания, Кения жана Малайзия сыяктуу мамлекеттер англис тилин расмий тил катары таануудан баш тартышкан. Кийинки учурларда Россияга жана орус тили аркылуу КМШ мамлекеттерине зарыл эместигине карабай англис тилиндеги сөздөр арбын кирип кетти:

- 1) өзүн өзү актабаган өздөштүрүлгөн сөздөр: блэк-аут, секьюрити, риэлтер, брокер, маклер, компромисс, конфронтация ж.б.
- 2) айтууга жана жазууга татаал болгон рекламалык жана башка аталыштар: Хербал Эссенсиз, Риал Трансхайер ж.б.
- 3) мурда баарыбызга тааныш болгон сөздөргө англис тилиндеги сөздөрдүн зордоп чапташтырылышы: Сити-Экспресс, Презент-салон ж.б.
- 4) таш боорлукту, күч колдонууну, зордукчулукту, татаал тагдырларды, залимдикти, мистикалык жана башка терс көрүнүштөрдү көрсөткөн америкалык фильмдердин жаштарга тийгизген терс таасирлери, алардагы жаргон жана вульгаризм сөздөрдүн алардын лексикондоруна кирип кетип жатышы.

Компьютердик программалар Америка Кошмо Штаттарынан келип жаткандыктан аны колдонуучулар англис тилине ыңгайлашууга же бул жумуштан биротоло баш тартууга мажбур болушат. Мына ошондуктан да миллиондогон элдер үчүн ачылган дүйнөнүн (Интернет дүйнөсүнүн, жалпы эле компьютер дүйнөсүнүн) “колунан келгендер” жана “колунан келбегендер” болуп калышынын өзү парадокс болуп жатпайбы.

Жыйынтыктап айтканда, англис тилинин экспансиясынын натыйжасына бир жактуу баа берүү мүмкүн эмес. Дүйнө элдерине кеңири жайылуу менен англис тили утушка ээ боло алабы? Бул суроого да так жана бир тараптуу жооп берүү абдан кыйын. И. Клюканов белгилегендей, башка тилдерди жок кылган тил өзү да кыйроого туш келет, себеби ал сырт жактан толукталуудан жана баюудан калат. Ал тургай, азыркы учурда эле эл аралык мамилелердин каражаты болуу менен англис тили улуттук өз алдынчалыгын жана

өзгөчөлүктөрүн жоготуп, “базалык англис тили” касиетине ээ боло баштады. Англис тилинде сүйлөгөн саясатчылар жана ишкерлер эл аралык уюмдарда, симпозиумдарда, бизнесте иштөө менен жана башка мамлекеттик коллегалары менен идиомаларды, туруктуу сөз каражаттарын, учкул сөздөрдү, макалдарды өз кебинде чектөө аркылуу жөнөкөйлөтүлгөн англис тилинде аңгемелешшет жана баарлашышат.

Англис тили дүйнө элдерине тароо менен алардын тилдеринин таасиринде түрдүү өзгөрүүлөргө учурайт. Башка тилдердин таасири менен тилдин фонетикалык облигинин, лексикалык курамынын өзгөрүшү анын сырткы түрү гана, бирок да, тилдин улуттук-маданий мазмунунун, маданий-тилдик баалуулуктарынын, тилдин касиеттеринин алсызданышы, бул - ички жагымсыз көрүнүштөр. Англис тилин жаңыдан гана колдоно баштагандар үчүн бул тилдин ар кандай артыкчылыктары, тилдик троптор, түрдүү көркөм сөз каражаттары, бул тилдеги көркөм боектор, тилдин өнүгүү тарыхы, жалпы эле басып өткөн тарыхый жолу ж.б. жөнүндөгү маалыматтар жат. Бул негативдүү көрүнүштөр тилдин жардыланышына жана бузулушуна алып келет. Бөтөн тилди так жана туура эмес сүйлөөдө анын формасы менен мазмунунун тең салмактуулугу жоголот жана ал канчалык улуу тил болбосун анын угумдуулугунун жана түшүнүктүүлүгүнүн деңгээли төмөндөйт. Түпкү тек, өз эне тилинде туура жана так сүйлөө гана тилдин бардык баалуулуктарын сактап калат жана аны андан ары өнүктүрөт. Ансыз англис тили эл аралык саясий байланыштардын, сүйлөшүүлөрдүн, коммерциянын, технологиянын, туризмдин тили болгон “эсперанто” тибиндеги тил гана болуп калат. Эгер кеңири таркоо менен тилдин дух-руху, тарыхый баалуулуктары жардыланса, анда бул тил үчүн трагедиялык жыйынтык. Дал ушул табигый семантикалык эске тутуунун жоктугу жасалма тилдерди жараксыздыкка алып келет деп белгилейт Стайнер [Steiner 1975:469-475]. Мында тилди так сүйлөбөгөндөрдүн ички духу менен тилдин биринин туура келбей жаткандыгы тууралуу кеп болууда.

Д. Кристал жогоруда аталган жагдайлар боюнча бир топ оптимисттик маанайда сөз кылат. Ал дал ушул тилдин аймактык өзгөчөлүктөрү анын баалуулугун жана байлыгын арттырат дейт, ошол эле учурда бул айырмачылыктар күчөп кеткенде бир тилде сүйлөгөндөр бирин-бири толук түшүнбөй калышы да күтүлүшү мүмкүн деп тынчсызданат [Crystal 1997:133]. Улуу Октябрь Революциясы деп аталган мезгилге чейин жакын тектеш түрк тилдеринде сүйлөгөн улуттардын бара-бара бирин-бири толук түшүнбөй калышы жана мамлекеттер аралык мамилелерди алар орус тили аркылуу түзүшү буга эң сонун мисал. Азыр ар бир түрк тилинин адабий тилдеги варианттары пайда болуп, аны бузууга жана ката сүйлөөгө жазууга жол берилбей калды. Ал тургай, Кыргызстандын түндүгүндө жана түштүгүндө жашаган жарандардын бири экинчисинин айрым диалектикалык сөздөрүн түшүнбөй калуусу тууралуу айтып өткөнбүз.

Тилдин азыркы абалы гана эмес анын келечек тагдыры тууралуу кам көрүү зарыл. Бүгүнкү күндө бизди эл аралык коммуникациялардын тили кайсыл тил жана ал кандай болушу керек деген маселелер көбүрөөк кызыктырууда. “Темир көшөгө” мезгилинде англис тили азыркыдай бааланчу эмес, учурда англис тилин тереңдетип үйрөткөн факультеттер жогорку окуу жайларында эң престиждүү факультеттердин катарын толуктоодо, ал тургай Кытай Эл Республикасынын динамикалуу өнүгүшү, бул өлкө менен байланыштардын жакшырышынын натыйжасында кытай тилин үйрөтүүчү окуу жайлары, аларда окуган студенттердин саны улам арбууда. Ал гана эмес ар кандай тилдик курстарда, жогорку окуу жайларынын факультеттеринде түрк, корей, япон ж.б. тилдер да үйрөтүлүүдө.

Адабияттар

1. Abdirashit K.A., Abakulov R.A. British and American versions of the English language, history and theoretical variability // Bulletin of Osh State University. 2019. No. 1. pp. 21-25. EDN: NYGTTN.
2. Абрамзон С. М. Киргизы и их этногенетические и историко-культурные связи / [Текст] / С. М. Абрамзон – Ф.: Кыргызстан, 1990. – 447 с.
3. Агуреев А. Что русскому хорошо, американцу... // Паспорт-экспресс. – 1999. – № 4 – 5. – С. 24-25.
4. Аристов С. А., Сусов И. П. Коммуникативно-когнитивная лингвистика. Разговорный дискурс. – 1999. – <http://www.trersu.ru/~susov/Aristov.htm>.
5. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. – М.: Шк. «Яз рус. культуры», 1999. – 896 с.
6. Бергельсон М. Б. Образовательные и научные обмены в свете теории и практики межкультурной коммуникации, или почему у стажеров-исследователей не бывает «культурного шока» // Профессионалы за сотрудничество. – Вып. 2. – М.: «Янус-К», 1998. – С. 287-290.
7. Гришаева Л. И., Цурикова Л. В. Введение в теорию межкультурной коммуникации: Учеб. пособие. – Воронеж: Изд-во Воронеж, ун-та, 2003.
8. Грушевицкая Т. Г., Попков В. Д., Садохин А. П. Основы межкультурной коммуникации: Учеб. для вузов / Под ред. А. П. Садохина. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003.